

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

КРАВЦІВ ОЛЕГ РОМАНОВИЧ

УДК 34(477) (09) "18/19"+ 32.001(477) (09) "18/19"

**ІДЕЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ХІХ – поч. ХХІ ст.**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Гураль Павло Федорович,
Львівський національний університет ім. Івана Франка,
завідувач кафедри конституційного права
юридичного факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Жаровська Ірина Мирославівна,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

кандидат юридичних наук, доцент
Томаш Леонід Васильович,
Чернівецький інститут Міжнародного
гуманітарного університету,
доцент кафедри юриспруденції

Захист відбудеться «26» червня 2018 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «25» травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема досягнення оптимальної моделі організації державної влади та вироблення механізму взаємодії між її гілками є однією з найважливіших у процесі державотворення будь-якої країни. Це пояснюється тим, що від ефективності організації та функціонування системи державної влади істотно залежать стан та перспективи розвитку державно-правових інститутів.

Ідея поділу влади є одним із найбільших досягнень державно-правової думки. В основі її лежить поділ єдиної за своєю природою державної влади на окремі гілки, які урівноважують одна одну і кожна з яких репрезентується відповідними державними органами.

Сьогодні в більшості цивілізованих країн ідея поділу влади зайняла провідне місце як принцип конституційного конструювання владних структур та розподілу повноважень між ними. Поділ влади є необхідною передумовою панування ідей верховенства права та функціонування правового закону, зміцнення оснований на них режиму законності, захищеності прав та свобод людини і громадянина.

Значення принципу поділу влади та актуальність його дослідження в сучасній Україні обумовлені тим, що разом з іншими інститутами демократії його дотримання створює умови для належного функціонування державного апарату, утвердження реального ідеологічного та економічного плюралізму, забезпечення прав і свобод громадян, пошуку шляхів діалогу між різними соціально-політичними силами та досягнення суспільної згоди.

Ідея поділу влади як принцип побудови державного механізму була проголошена в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Тим не менше, в умовах чинності Конституції УРСР 1978 року мало місце неодноразове взаємне втручання законодавчої та виконавчої гілок влади у сферу компетенції одна одної, що призводило до небажаних ускладнень їхніх взаємовідносин. Окрім суто політичних причин, деякою мірою це було пов'язано і з прогалинами в правовому регулюванні розподілу повноважень, відсутністю або недосконалістю правил вирішення конфліктів, що виникали.

Прийняття Конституції України 1996 року об'єктивно визначило потребу й актуалізувало дослідження тих конституційних принципів, які було названо в Конституції як умови побудови в Україні демократичної правової та соціальної держави. Це повною мірою стосується принципу поділу влади, проголошеного у ст. 6 Основного Закону України. Тому не викликає сумніву, що в сучасній вітчизняній юридичній науці теорія поділу державної влади, а також пов'язана з нею нормотворча, правозастосовна та правореалізаційна практика потребують підвищеної уваги і поглиблених наукових студій.

Втім, досі існує низка проблем, пов'язаних з належною взаємодією між гілками влади в сучасній Україні. Вирішенню цих проблем сприятиме аналіз еволюції ідеї поділу влади в українській політико-правовій думці.

Вищезазначене обумовлює актуальність наукових досліджень становлення і розвитку ідеї поділу влади в Україні та втілення її в правовий принцип, вироблення оптимальних шляхів реалізації цього принципу.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять положення, які розробили у своїх працях видатні мислителі, вчені та діячі минулого, зокрема: Платон, Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, Д. Локк, Ш. Монтеск'є, Дж. Медісон, С. Оріховський, П. Орлик, М. Драгоманов, Г. Андрузький, М. Грушевський, С. Дністрянський та інші, а також сучасні українські вчені: Ю. Битяк, П. Гураль, І. Жаровська, В. Кампо, В. Ковальчук, М. Козюбра, І. Кресіна, Л. Кривенко, В. Кульчицький, В. Макарчук, Р. Мартинюк, О. Мироненко, М. Никифорак, М. Орзіх, В. Погорілко, В. Речицький, А. Селіванов, О. Скрипнюк, П. Стецюк, В. Тацій, Б. Тищик, Ю. Тодика, Л. Томаш, М. Цвік, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, Л. Юзьков та інші.

Використані теоретичні положення викладено в працях зарубіжних учених: В. Абашмадзе, П. Баренбойма, Н. Ворошилова, М. Дюверже, А. Есмена, Ж.-П. Жаке, Ж. Зіллера, С. Денісона, В. Казимирчука, А. Гамільтона, Дж. Джея, Дж. Медісона, А. Мішина, Л. Окунькова, Б. Сігана, Ю. Скуратова, М. Тихомирова, Г. Шнайдера, А. Ентіна, Н. Яковлева та інших.

При цьому в більшості досліджень сучасних вітчизняних учених йдеться не про еволюцію ідеї поділу влади, а переважно констатується наявність демократичного принципу, який дозволяє запобігати авторитарним тенденціям у розвитку державної влади. В контексті вищезазначеного сьогодні постає об'єктивна потреба в ретельнішому дослідженні проблематики зародження і розвитку ідеї поділу державної влади в українській політико-правовій думці. Зокрема, особливий інтерес становить період ХІХ – початку ХХІ ст., коли концепція поділу влади в Україні набула більш чіткого та цілісного характеру.

Аналіз проблем реалізації принципу поділу влади можна визначити як одну з нагальних потреб сучасної вітчизняної юридичної науки, яка безпосередньо пов'язана з проведенням державно-правової реформи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженими Національною академією правових наук України 03.03.2016, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер № 0113U002433 – 2013–2016 рр. та № 0116U004758 – 2016–2019 рр.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є аналіз становлення, розвитку та реалізації ідеї поділу влади в Україні з ХІХ ст. до сьогодення, з'ясування особливостей і характерних рис цієї концепції на шляху перетворення її на конституційний принцип.

Постановленою метою обумовлені такі *завдання*:

- відстежити історіографію та джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати основні історичні передумови та етапи виникнення і розвитку ідеї поділу влади у світовій та українській політико-правовій думці;
- з'ясувати особливості та характерні риси процесу зародження і розвитку ідеї поділу влади в українській політико-правовій думці ХІХ ст.;
- розглянути еволюцію ідеї поділу влади в Україні у ХХ ст. до здобуття незалежності у 1991 році;
- розкрити трансформацію ідеї поділу влади в Україні від 1991 року до прийняття Конституції України 1996 року;
- визначити позитиви та недоліки моделі поділу влади за Конституцією України 1996 року на основі історико-правового та порівняльного аналізу реалізації ідеї поділу влади;
- дослідити проблеми взаємовідносин між вищими органами державної влади в Україні в період між прийняттям Конституції України та внесенням до неї змін (1996–2004);
- проаналізувати систему поділу влади в Україні з січня 2006 року по лютий 2014 року;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення конституційно-правового механізму поділу влади на сучасному етапі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з ідеєю поділу влади в Україні.

Предметом дослідження є ідея поділу влади в українській політико-правовій думці ХІХ – початку ХХІ ст.

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до аналізу еволюції ідеї поділу влади та практики її реалізації в Україні. Насамперед використано діалектичний метод наукового пізнання державно-правових процесів і явищ, що дозволяє розглядати їх у розвитку та взаємозв'язку, виявляти найбільш загальні тенденції і закономірності еволюції ідеї поділу влади у світовій та українській політико-правовій думці (розділ 2).

Використано також загальнонаукові та спеціальні методи: історичний – під час дослідження генези ідеї поділу влади в різні періоди української історії (підрозділи 2.1, 2.2); системно-функціональний – для виявлення ознак та особливостей принципу поділу влади та місця окремих її гілок в державному механізмі (підрозділи 3.1, 3.2); порівняльно-правовий – при дослідженні регламентації та практики реалізації принципу поділу влади в

сучасних демократичних державах (розділ 3); формально-логічний та нормативно-логічний – під час аналізу наукових джерел, національного та зарубіжного законодавства, судової практики тощо (розділи 3, 4).

Теоретична основа дисертаційного дослідження базується на працях українських і зарубіжних учених різних періодів у сфері філософії, теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень, конституційного права України та зарубіжних країн, інших галузей права, а також нормативних джерелах: міжнародно-правові акти, вітчизняне і зарубіжне законодавство, практика Конституційного Суду України. Використовуються довідкова література, статистичні матеріали та фонди Державного історичного архіву вищих органів влади і управління України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в таких положеннях, які виносяться на захист:

вперше:

- здійснено комплексний аналіз зародження та розвитку ідеї поділу влади на українських землях з ХІХ до початку ХХІ століття з виділенням етапів її становлення;

- відображено, на основі вивчення джерельної бази та історіографії дослідження, поступову трансформацію ідеї поділу влади та імплементацію в конституційні акти сучасної України як основоположного принципу функціонування державної влади;

- обґрунтовано необхідність належної реалізації ідеї поділу влади, як запоруки формування конституційних традицій, зростання політико-правової культури та дієвої гарантії запобігання узурпації державної влади, яка й стала однією з головних причин сучасної суспільно-політичної кризи в Україні;

удосконалено:

- тезу про те, що для ефективності моделі поділу влади в Україні потрібно змінювати не лише юридичні норми та механізми, а й практику політичної взаємодії, зокрема між державою та інститутами громадянського суспільства;

- позицію про те, що проект Конституції ЗУНР, підготовлений відомим українським правником С. Дністрянським, базувався на досягненнях тодішньої європейської політико-правової думки, зокрема у сфері побудови конституційно-правового механізму функціонування державної влади;

- твердження, що однією з основних причин провалу української державності періоду УНР-ЗУНР (1918–1922) була неналежна організація державної влади, а саме відсутність стабільного апарату держави, який користувався б довірою та авторитетом народу;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи стосовно того, що змодельований за змістом Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року поділ влади був

недосконалим: на тлі сильних позицій Верховної Ради України, а особливо Президента України, слабкими були позиції Кабінету Міністрів України, який перебував у стані подвійного підпорядкування та відповідальності;

– обґрунтування позиції, що прийняті в умовах гострої суспільно-політичної кризи поправки до Конституції України від 8 грудня 2004 року, демонстрували брак правової якості і загрожували системною дестабілізацією механізму влади;

– твердження про те, що саме відносини між вищими державними органами, які репрезентують три гілки влади, визначатимуть міру ефективності чинної парламентсько-президентської форми правління.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з актуальністю вибраної теми, зумовлене науковою новизною і полягає в можливості їх застосування з науковою, навчальною та прикладною метою. Сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для поглиблення знань про історію держави і права, політичні і правові учення, еволюцію ідеї поділу влади в Україні;

- *правотворчій сфері* – як теоретична основа розробки і прийняття, удосконалення нормативно-правових актів України, що стосуються функціонування та взаємодії між гілками державної влади;

- *практичній діяльності* – для вирішення завдань організації і діяльності державних органів з метою забезпечення злагодженої роботи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади (довідка про впровадження результатів Львівського окружного адміністративного суду від 11 жовтня 2017 року № 03.1.06/12869/);

- *навчальному процесі* – для вдосконалення викладання навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права», «Політичні і правові учення», «Конституційне право України» (довідка про впровадження результатів Львівського торговельно-економічного університету від 7 травня 2018 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Усі теоретичні висновки і практичні результати дослідження сформульовані особисто на основі авторського переосмислення формування ідеї поділу влади в Україні. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорювалися на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Результати оприлюднено у виступах і доповідях на таких науково-практичних конференціях та круглих столах: Науковій конференції у Львівському державному університеті внутрішніх справ «Конституційна реформа в Україні: проблеми реалізації» (м. Львів, 27 жовтня 2006 р.); Першій звітній науковій конференції Львівського державного університету внутрішніх справ «Державотворення та

правотворення в Україні: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2 березня 2007 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 20 лютого 2009 р.); Всеукраїнському круглому столі у Львівському державному університеті внутрішніх справ «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 5 березня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні проблеми державотворення в сучасних умовах» (м. Київ, 29–30 листопада 2010 р.); Круглому столі у Львівському державному університеті внутрішніх справ «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 10 грудня 2010 р.); Всеукраїнських науково-практичних читаннях «Проблеми сучасної правової системи України» (м. Львів, 25–26 лютого 2011 р.).

Публікації. Сформульовані в дослідженні положення, висновки та позиції відображено в семи статтях (*одна стаття у співавторстві; особистий внесок автора – 90%*), опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях (одна – в іноземному виданні), і шести тезах виступів.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, із них основний текст – 167 сторінок; список використаних джерел (220 найменувань) викладений на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет; схарактеризовано методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів і їх практичне значення; подано відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Джерельна база та історіографія дослідження» присвячений висвітленню праць вчених, які досліджували генезу ідеї поділу влади на українських землях на різних історичних етапах, особливо в період від ХІХ до початку ХХІ ст., а також джерелам, що регламентували принцип поділу влади.

Акцентовано увагу на тому, що на сучасному етапі існує чимало різнопланових наукових розвідок з означеної проблематики. Проте всі вони лише фрагментарно висвітлюють розвиток доктрини поділу влади в Україні. Комплексних наукових досліджень, які ґрунтовно та цілісно відображали б еволюцію концепції поділу влади у вітчизняній політико-правовій

думці, зокрема в період від XIX до початку XXI ст., коли ця концепція поступово переросла в конституційний принцип, практично немає.

Обґрунтовано, що державно-конституційні традиції українського народу мають складну багатовікову історію. Зроблено висновок, що в період Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а також у часи входження українських земель до Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, в період Козацької доби, яскравою сторінкою якого є Конституція Пилипа Орлика 1710 року, були закладені передумови подальшого розвитку ідеї поділу влади та політико-правових інститутів в Україні.

Звернуто увагу на важливу роль в розвитку української громадсько-політичної думки творчості Кирило-Мефодіївського товариства (1846–1847). Зазначено, що в основних документах кирило-мефодіївців відзначається необхідність розподілу функцій в державному апараті, як засіб обмеження влади монарха, зміни наявного політичного ладу.

Вказано, що наступний етап розвитку вітчизняної політико-правової думки щодо поділу влади нерозривно пов'язаний з видатним іменем Михайла Драгоманова. Зазначено, що серед творів М. Драгоманова визначальне місце посідає його конституційний проект, що побачив світ у Женеві 1884 року під назвою «Проект основ статуту українського товариства «Вольний Союз – Вільна спілка». У цьому документі простежується, серед іншого, і вимога поділу влади, як засіб забезпечення особистих прав і свобод.

Зазначено, що послідовником М. Драгоманова з розробки передових ідей державного устрою України був М. Міхновський, який у написаному ним Основному законі «Самостійна Україна» пропонував модель президентської республіки.

Зроблено висновок, що ідея поділу влади, знайшовши своє втілення в теорії і практиці зарубіжного конституціоналізму ще у XVIII ст., була сприйнята та проголошена представниками прогресивної політико-правової думки в Україні лише наприкінці XIX ст.

Наголошено, що важливою сторінкою в історії нашої держави щодо розвитку ідеї поділу влади був період УНР-ЗУНР (1918–1923), який позначений низкою конституційних проектів, що відображали, серед іншого, і розподіл повноважень між вищими владними структурами. При цьому зауважено, що питанням поділу влади на цьому етапі розвитку української державності приділили увагу у своїх працях багато вітчизняних учених.

Зазначено, що вчені загалом сходяться у висновках, що розвиток принципу поділу влади в Україні після здобуття нею незалежності нерозривно пов'язаний з вітчизняним конституційним процесом, який за своєю тривалістю, надзвичайною складністю та драматичністю, по суті, не має аналогів у сучасній практиці світового конституціоналізму. Крім того, особливо підкреслено, що практично в усіх проектах Конституції України як один з провідних принципів проголошувався принцип поділу влади.

Підсумовано, що хоча в роки незалежності і з'явилися правові монографічні дослідження окремих структурних елементів системи поділу влади – Верховної Ради України, Президента, Кабінету Міністрів, питання становлення і розвитку ідеї поділу влади в Україні розглядалися досить поверхово. Тому вказано, що, з огляду на відсутність в національній юридичній науці спеціальних системних досліджень проблем побудови ефективного механізму поділу влади в Україні на різних історичних етапах, автор мав на меті відтворити цілісну картину еволюції ідеї поділу влади в період її найбільш інтенсивного розвитку – з XIX до початку XXI ст.

Розділ 2 «Еволюція концепції поділу влади у вітчизняній політико-правовій думці XIX–XX ст. (до 1991 р.)» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню розвитку ідеї поділу влади у працях членів Кирило-Мефодіївського товариства, у творчості М. Драгоманова та програмних документах політичних партій кінця XIX – початку XX ст.

У підрозділі 2.1 *«Розвиток політико-правових ідей поділу влади в українській політико-правовій думці XIX ст.»* зацентровано увагу на тому, що XIX ст. ознаменувалося піднесенням національної свідомості українців, зростанням їх активності у вітчизняній політико-правовій думці з чітко вираженими прагненнями до політичної боротьби за відновлення української державності.

Вказано на важливу роль в розвитку української громадсько-політичної думки XIX ст. творчості членів Кирило-Мефодіївського товариства. Зазначено, що в основних документах кирило-мефодіївців, поряд з іншим, йдеться про необхідність розподілу функцій в державному апараті, однак не з точки зору принципу поділу влади, а як засіб обмеження влади монарха, зміни наявного політичного ладу. Так, у рукописі М. Костомарова *«Книги буття українського народу»* (1846), який справедливо вважається знаковим в українській політичній думці, прославляється суспільна організація слов'янства, основана на свободі і рівності, та наголошується на необхідності дотримання владою закону і забезпечення потреб людей. Також наголошено на важливому значенні серед документів Кирило-Мефодіївського товариства кількох варіантів або начерків конституції одного з членів братства Г. Андрузького. Особливе місце серед конституційних проектів мислителя посідає третій і останній варіант *«Начерки Конституції республіки»*, написаний приблизно 1850 року, у якому відкидалась монархічна форма державного правління і висунута ідея слов'янської федерації, до якої входила б і Україна, що відповідало провідній ідеї кирило-мефодіївців, пов'язаній з утворенням слов'янської федерації.

Зазначено, що наступний етап розвитку української політико-правової думки нерозривно пов'язаний з іменем видатного українського історика та громадського діяча Михайла Драгоманова (1841–1895), творчість якого

стосується і проблеми поділу влади. Зокрема, йдеться про конституційний проект «Вольний союз – Вільна спілка» 1884 року, у частині першій якого задекларовано необхідність створення на українських землях однойменного товариства, завданням якого повинно бути політичне, економічне та культурне визволення і розвиток нашого народу та національних меншин. Наголошується, що в конституційному проекті мислителя основним завданням є забезпечення особистих прав і свобод, зважаючи на тодішній політичний режим Російської імперії. Розподіл же влад – лише один з механізмів, що має сприяти цьому. М. Драгоманов цілком резонно виступає прибічником теорії поділу влади, недопустимості поєднання її функцій в одному органі, будучи при цьому беззастережним противником централізації.

Наголошено, що у кінці XIX ст. програмні документи новостворених політичних партій набули змісту так званих «партійних конституцій», сутність яких полягала у викладі партійно-програмного бачення основ майбутнього державного устрою України, її політичної системи, форм і методів правління тощо. Констатовано, що більшість українських партій різних спрямувань, таких, наприклад, як Революційна українська партія, Українська народна партія, Українська демократична партія, Українська демократично-радикальна партія, Українська демократично-хліборобська партія, заклали у свої конституційні проекти ідею (принцип) поділу влади. При цьому найбільш послідовною щодо ідеї поділу влади була українська партія соціалістів-федералістів, яка увібрала в себе найбільше ідей проекту М. Драгоманова.

У підрозділі 2.2 «Еволюція ідеї поділу влади в Україні з початку XX ст. до здобуття нею незалежності (1991 р.)» досліджено особливості регламентації взаємовідносин владних структур в часи української революції 1917–1921 рр., коли будівництво національної держави перейшло в реальну площину.

Зокрема зазначено, що у 1917 році починається новий період українського державотворення, коли 17 березня створюється Українська Центральна Рада. Наголошується, що Універсали Центральної Ради поширювали національну ідею, формували суспільно-політичну думку, визначали риси нової української держави. Вказано, що хоча практичний досвід державотворення в Україні в той період не завжди відображав зміст традиційної ідеї поділу влади, деякі засади цього поділу були тоді у змісті найважливіших політичних актів і законів. Серед останніх виокремлено Конституцію УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР), прийняту на останньому засіданні Центральної Ради 29 квітня 1918 року, яка так і не набула чинності через гетьманський переворот, що стався того ж дня. Зазначено, що одним з основних принципів Конституції УНР 1918 року був поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до цього будувалася структура центрального державного апарату.

Щодо регламентації розподілу владних повноважень за часів Гетьманату, зазначено, що у прийнятому П. Скоропадським 29 квітня 1918 року Законі про тимчасовий державний устрій України було встановлено, що до обрання парламенту (Сойму) влада належить тільки Гетьману. Останній, зокрема, отримав право затверджувати закони, призначати главу уряду (отамана Ради Міністрів) і затверджувати та звільняти уряд в цілому. Тобто, по суті, законодавча та виконавча влада належали Гетьману. Зроблено припущення, що в Україні, попри невизначеність щодо порядку заміщення в майбутньому місця глави держави, було бажання встановити конституційну дуалістичну монархію. Відзначено цілковиту здатність до управління, виявлену режимом Гетьманату, що проявилась у призначенні досвідчених адміністраторів, утворенні поліції на місцях. Попри те зроблено висновок щодо неоднозначності характеру державної системи, яку планувалось запровадити, оскільки Українську державу (Гетьманат) П. Скоропадського можна розглядати як таку, що базувалася на переплетенні монархічних, республіканських і диктаторських засад.

Далі вказано, що доба Директорії, яка настає після падіння Гетьманату, характеризується врахуванням попередніх помилок Української Центральної Ради. Щодо організації влади, вказано, що з 15 листопада 1919 року вся влада перейшла до рук українського державного і військового діяча Симона Петлюри. Як характерну рису цього періоду відзначено те, що, на відміну від «першої УНР» 1917–1918 рр., Конституція якої не передбачала інституту глави держави, «друга УНР» 1919 року фактично витворила цей пост в особі Симона Петлюри, Голови Директорії та Головного Отамана. Щодо законодавчої регламентації владних відносин доби Директорії, насамперед виділено Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці від 12 листопада 1920 року. За цим Законом, верховна влада будувалася шляхом розмежування і координації державних функцій поміж Директорією, Державною Народною Радою (передпарламентом) і Радою Народних Міністрів. Однак можна констатувати, що Директорія, хоч і тимчасово, стала центром, головним осередком державної влади. Всі інші вищезазначені органи фактично мали відігравати другорядну, допоміжну роль.

На особливу увагу, як наголошено, заслуговує державний устрій Західно-Української Народної Республіки, де 13 листопада 1918 року Українська Національна Рада у Львові ухвалила Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії. Однак, зважаючи на конкретні історичні обставини, насамперед агресію з боку Польщі, постійної Конституції ЗУНР так і не було підготовлено ні під час існування ЗУНР як окремої державної формації, ні після її возз'єднання з Українською Народною Республікою. Також відзначено

проект Конституції Західно-Української Народної Республіки 1920 року академіка Станіслава Дністрянського, як один з найяскравіших взірців українських конституційно-правових доктрин періоду УНР-ЗУНР, у якому було передбачено і принцип поділу влади.

Щодо «радянських конституцій», вказано, що хоча вони й залишили певний слід в історії конституціоналізму, проте це не стосується принципу поділу влади, який у них не був передбачений. Зазначено, що марксизм відкидав доктрину поділу влади як чужу і неприйнятну. Основним стрижнем функціонування органів державної влади було проголошено принцип «Вся влада Радам». Інші погляди на побудову взаємовідносин між органами державної влади не мали права на існування і піддавалися нещадній критиці в радянській літературі.

Розділ 3 «Еволюція ідеї поділу влади в Україні з 1991 року до прийняття Конституції України 1996 року» складається з двох підрозділів, у яких проаналізовано становлення та розвиток системи поділу влади в Україні після здобуття незалежності, в період з 1991-го по 1996 рік, а також конституційну модель поділу влади за Конституцією України 1996 року.

У підрозділі 3.1 «Становлення та розвиток системи поділу влади в Україні після здобуття незалежності (1991–1996 рр.)» зазначено, що еволюція ідеї поділу влади в Україні після здобуття нею незалежності нерозривно пов'язана з процесом створення нової Конституції держави.

Зазначено, що 28 жовтня 1990 року була створена Конституційна комісія з розробки проекту нового Основного Закону, робоча група якої розробила Концепцію нової Конституції України, що була схвалена на сесії Верховної Ради України 19 червня 1991 року. Наголошено, що в Концепції були сформульовані фундаментальні (методологічні) основи українського конституціоналізму, зокрема конституційний принцип поділу влади.

Вказано, що 5 червня 1992 року Конституційна комісія схвалила та винесла на розгляд Верховної Ради України проект нової Конституції, всенародне обговорення якого тривало з 15 липня по 1 грудня 1992 року. Доопрацьований за результатами всенародного обговорення та експертних висновків спеціалістів проект в офіційній редакції від 27 травня 1993 року був переданий на розгляд Верховної Ради України. У статті 3 проекту Конституції в редакції від 27 травня 1993 року принцип поділу влади було сформульовано так: «Державна влада здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Єдність державної влади забезпечується шляхом взаємодії усіх влад. Кожна влада при здійсненні своїх функцій діє в межах, встановлених Конституцією». Доопрацьований в результаті парламентського обговорення проект був опублікований 26 жовтня 1993 року, де принцип поділу влади зафіксовано у трохи скороченому вигляді: «Державна влада здійснюється за принципом її поділу на законодав-

чу, виконавчу і судову. Кожна влада в межах своїх функцій діє в межах, встановлених Конституцією».

Наголошено, що важливе значення для прискорення конституційного процесу та визначення принципу розподілу влади мав Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 червня 1995 року. Особливо акцентовано увагу на положеннях Договору, згідно з якими: державна влада в Україні будується на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 3); єдиним органом законодавчої влади визнавалася Верховна Рада України (ст. 6), виконавчої – Президент України (ст. 19), який здійснює її через очолюваний ним уряд – Кабінет Міністрів України (ст. 29) та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади (ст. 35, 46); судову владу в Україні здійснюють виключно суди, систему яких складають Конституційний Суд України, загальні та арбітражні суди (ст. 36). Зазначено, що вказані положення Договору в основному стали приписами нової Конституції України від 28 червня 1996 року.

Підрозділ 3.2 «Конституційна модель поділу влади за Конституцією України 1996 року» присвячений характеристиці механізму взаємовідносин між гілками влади, передбаченому в Основному Законі держави у його первинній редакції.

Відзначено, що Конституція України 1996 року внесла низку суттєвих змін до організації влади, обсягу повноважень та взаємодії державних органів. Так, за Конституцією, в її первинній редакції, Президент до системи виконавчої влади не входив. Крім того, він був позбавлений офіційного статусу глави виконавчої влади, який йому надавався за попередньою Конституцією та Конституційним Договором 1995 року. Відтак підсумовано, що сутність президентсько-парламентської форми правління, запровадженої Конституцією 1996 року, полягала в такому: у державному механізмі України, побудованому на засадах поділу влади, Президент мав виступати лише одним з вищих органів державної влади, поряд з Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Конституційним Судом, Верховним Судом.

Крім того, зазначено, що широке коло повноважень Кабінету Міністрів України, передбачене в первинній редакції Конституції 1996 року, не відповідало реальному стану речей через повну підпорядкованість уряду та Прем'єр-міністра України Президентові. Останній відіграв основну роль у формуванні виконавчих структур та припиненні їхньої діяльності, через що Кабінет Міністрів України не міг бути самостійним у прийнятті рішень. Зроблено висновок, що така ситуація в Україні призводила до порушення конституційного принципу поділу влади, оскільки унеможливлювала незалежність виконавчої її гілки, яку уособлював уряд та підпорядковані йому органи.

Підсумовано, що прийняття Конституції стало етапною віхою в розвитку суспільства та держави. При цьому зазначено, що хоча за оцінками багатьох вітчизняних та зарубіжних експертів Основний Закон України 1996 року належав до найдемократичніших у світі, основною проблемою на той час було створення належних політико-правових механізмів його реалізації, зокрема і в частині організації влади.

Розділ 4 «Проблеми реалізації ідеї поділу влади в Україні в контексті політико-правової реформи (1996–2014 рр.)» складається з двох підрозділів, у яких досліджено особливості функціонування вищих органів державної влади в період між прийняттям Конституції України та внесенням до неї змін (1996–2004) та систему поділу влади в Україні з січня 2006 року по лютий 2014-го.

У підрозділі 4.1 «Проблеми взаємодії вищих органів державної влади в період між прийняттям Конституції України та внесенням до неї змін (1996–2004 рр.)» зазначено, що пошуки шляхів реформування державно-правових інститутів країни, реалізації положень Конституції України розпочалися відразу ж після прийняття Основного Закону держави і тривають донині. Цей процес потребував наукового забезпечення, творчого обговорення способів та методів такого реформування, наполегливої роботи законодавців, науковців, внесення конкретних пропозицій щодо удосконалення державно-владного механізму. Так, вказано, що Інститут законодавства Верховної Ради України та Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України розробили концепцію державно-правової реформи в Україні, яка в листопаді 1997 року була обговорена на всеукраїнській науково-практичній конференції та схвалена Комітетом Верховної Ради України з питань правової реформи. Концепція передбачала, зокрема, комплексний підхід до здійснення державно-правової реформи, складовими якої мали бути парламентська, адміністративна (реформа виконавчої влади), судово-правова реформа та реформа місцевого самоврядування (муніципальна реформа).

Зазначено, що здійснення вказаних реформ передбачало внесення змін до Основного Закону держави. Так, за всі сесії Верховної Ради України III скликання було зареєстровано 19 законопроектів, спрямованих на внесення змін до Конституції України. Ще 13 таких законопроектів було внесено до Верховної Ради України IV скликання. Спільною рисою цих законопроектів був перехід до того чи іншого різновиду парламентсько-президентської республіки за рахунок впровадження парламентського способу формування уряду, обмеження установчих повноважень Президента України, натомість – розширення установчих функцій парламенту, іноді – оптимізації законодавчого процесу та розширення законодавчої компетенції парламенту.

Зроблено висновок, що змодельований в чинному Основному Законі поділ влади був розбалансованим: у системі стримувань і противаг на фоні

порівняно сильних позицій парламенту, а особливо Президента, слабкими були позиції Кабінету Міністрів України та Прем'єр-міністра зокрема. Значні повноваження Президента України у виконавчій сфері зумовлювали феномен подвійного підпорядкування уряду – Президентіві і Прем'єр-міністрові України. Внутрішня суперечливість форми правління та невідзначеність статусу Президента України в державному механізмі вкрай негативно позначалися на функціонуванні всієї системи державної влади України. Зазначено, що вказана ситуація зумовлювала необхідність реформування системи державної влади, яка дедалі більше демонструвала свою неефективність і, по суті, ставала гальмом на шляху демократичної трансформації суспільства. При цьому дестабілізуючі процеси, які виявлялися через конфлікти між гілками влади, політичними блоками, центром і регіонами, а також через різку майнову диференціацію, свідчили про низьку стабілізаційну спроможність політичної системи України загалом і системи вищих державних органів зокрема.

Підсумовано, що Конституція України 1996 року, в її первинній редакції, лише узагальнено регламентувала механізми збалансування різних гілок влади. Так, закріплюючи механізм «стримувань і противаг» між гілками влади, визначаючи межі їхніх повноважень, Основний Закон не встановлював системи взаємодії між ними.

У підрозділі 4.2 «Система поділу влади в Україні з січня 2006 р. по лютий 2014 р.», зазначено, зокрема, що до грудневих подій 2004 року, що одержали назву «Помаранчева революція», було важко уявити собі не лише такий могутній моральний соціально-політичний потенціал українського народу, але й багатоманітність організаційно-правових форм здійснення заходів з реалізації народом свого природного права на свободу та справедливість.

Вказано, що наслідком революційних подій стало прийняття 8 грудня 2004 року Закону України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України», який запровадив парламентсько-президентську форму правління. При цьому наголошено, що зміни до Конституції передбачали специфічні для цієї форми правління особливості моделі влади, які лише посилювали загрозу виникнення конфліктів, головню між Президентом та Прем'єр-міністром України. Наприклад, внаслідок реалізації права Президента призупиняти акти Кабінету Міністрів з мотивів їх неконституційності, а також права законодавчої ініціативи обох цих суб'єктів. Відзначено також, що Закон 8 грудня 2004 року істотно підсилював роль парламенту в системі органів влади, що полягало, зокрема, в парламентському способі формування уряду.

Загалом же зроблено висновок, що тодішня модель організації державної влади в Україні обумовлювала ситуацію, яку найбільш адекватно можна було описати як комплексний «конфлікт повноважень». При цьому зазначено, що для зменшення вірогідності виникнення протистоянь у трикутнику

президент–парламент–уряд та всередині виконавчої влади необхідно було переглянути конституційні норми щодо способу формування уряду, повноважень Президента у виконавчій владі. Зокрема, перегляду потребували п. 12 ст. 85 Конституції України, а також п. 10 ч. 1 ст. 106 і ч. 4 ст. 114, де йшлося про те, що міністри оборони та закордонних справ призначаються Верховною Радою за поданням Президента України, решта ж урядовців призначається парламентом за пропозицією Прем'єр-міністра. Наголошено, що така схема формування Кабінету Міністрів призводила до протистояння і всередині уряду, і між парламентом та цими міністрами. Потрібно було запровадити схему формування Кабінету Міністрів як єдиної команди.

Далі наголошено, що згідно з рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року, яким було визнано неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, фактично була відновлена владна модель в українській державі зразка Конституції України 1996 року в її первинній редакції. Тож стрижнем владного механізму знову став Президент, повернувши право формування Кабінету Міністрів України за майже символічної участі парламенту у цьому процесі, а також володіючи потужними засобами впливу на всі гілки влади. При цьому наголошено, що вказаним рішенням орган конституційної юстиції в Україні перевищив свої повноваження, оскільки Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, набувши чинності з 1 січня 2006 року, став «тілом Конституції». Внесення ж змін до Основного Закону держави – прерогатива Верховної Ради України (згідно з розділом XIII Конституції) і аж ніяк не Конституційного Суду.

Зазначено, що в подальшому це призвело до надмірної концентрації державної влади в Україні Президентом та його найближчим оточенням, що стало однією з головних причин революційних подій листопада 2013-го – лютого 2014 року (так званий «Євромайдан», або «Революція гідності»). Вказано, що до юридичних засобів конституційної трансформації цього періоду слід зарахувати насамперед Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року та Постанову Верховної Ради України «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII».

Відтак підсумовано, що Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII відновив положення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, які стосувалися перерозподілу повноважень між парламентом, Президентом та урядом, що спричинило зміну форми державного правління в нашій країні – з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку.

Обсяг проблем, які досі не розв'язано, спроектує необхідність подальшого наукового оперативного заглиблення у вирішення актуальних завдань теорії і практики поділу влади в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано актуальні наукові завдання, які полягали у повному та комплексному дослідженні ідеї поділу влади в українській політико-правовій думці XIX – початку XXI ст. та ґрунтовному аналізі окремих етапів розвитку політико-правової думки щодо поділу влади в Україні.

На основі реалізації мети і завдань дослідження сформульовано низку висновків, основними з яких є такі:

1. Продемонстровано довготривалий та складний процес становлення та розвитку ідеї поділу влади на українських землях. В період Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а також у часи входження українських земель до Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, в період Козацької доби, важливою сторінкою якої є Конституція Пилипа Орлика 1710 року, були закладені передумови подальшого розвитку ідеї поділу влади та політико-правових інститутів в Україні. На сучасному етапі існує чимало різнопланових наукових розвідок з проблем поділу влади. Проте вони лише фрагментарно висвітлюють розвиток доктрини поділу влади в Україні. Комплексних наукових досліджень, які ґрунтовно та цілісно відображали б еволюцію концепції поділу влади у вітчизняній політико-правовій думці, і зокрема в період з XIX – до початку XXI ст., коли дана концепція поступово переросла в конституційний принцип, практично відсутні.

2. Акцентовано на важливості в розвитку української громадсько-політичної думки XIX ст. творчості членів Кирило-Мефодіївського товариства, в основних документах якого, поряд з іншим, йдеться про необхідність розподілу функцій в державному апараті, однак не з точки зору класичного принципу поділу влади, а як засіб обмеження влади монарха, зміни існуючого політичного ладу.

Розвинуто позицію про вагомість внеску в розвиток української політико-правової думки XIX ст. видатного українського історика та громадського діяча Михайла Драгоманова, творчість якого стосується і проблеми поділу влади. Зокрема у конституційному проекті мислителя «Вольний союз – Вільна спілка» 1884 року, основним завданням якого було забезпечення особистих прав і свобод, зважаючи на тодішній політичний режим Російської імперії, розподіл влад розглядався як один із механізмів, що повинен сприяти цьому.

3. Аргументовано, що кінець XIX ст. ознаменувався виникненням політичних партій із більш чітко вираженими прагненнями до політичної боротьби за відновлення української державності. Саме в програмних документах партій українська національна політико-правова традиція набуває змісту «партійних конституцій», у більшості з яких був закладений принцип поділу влади. Тож ідея поділу влади, знайшовши своє відображення в теорії і практиці зарубіжного конституціоналізму ще у XVIII ст., була сприйнята та проголошена представниками прогресивної політико-правової думки на українських землях у складі Російської, Австрійської (Австро-Угорської) імперій лише наприкінці XIX ст. Дещо пізніше звернення до цієї ідеї було зумовлене об'єктивними причинами, оскільки на час її формування та подальшого поширення український народ був уже позбавлений власної державності.

4. Відзначено перші спроби реалізації теоретичного досвіду у взаємовідносинах владних структур, які припадають на часи української революції 1917–1921 рр., коли будівництво національної держави перейшло в реальну площину. Доведено, що діючі тогочасні джерела права мають аксіологічне значення для сучасного сприйняття концепції поділу влади, оскільки містять як позитивний так і негативний досвід формування публічної влади, що може становити основу для уникнення помилок у нинішній законотворчості. На нашу думку, серед головних же причин провалу самостійної української державності є те, що в Україні не вдалося розв'язати проблеми належної організації державної влади. Тобто, не було створено належного стабільного апарату держави, який був би легітимізований народом.

5. Проаналізовано період державного відродження України, наслідком якого стала реалізація українською нацією свого природного права на самовизначення та створення двох українських держав – УНР і ЗУНР. Ідеї побудови державної влади поступово відображено в Універсалах Української Центральної Ради, конституційному проекті доби Директорії, проекті конституції професора О. Ейхельмана, проекті уряду Західноукраїнської Народної Республіки «Основи державного устрою Галицької Республіки»; поділ влади закріплено як один з основних принципів у Конституції Української Народної Республіки, проекті Конституції Західноукраїнської народної республіки С. Дністрянського. Цей період було перервано окупацією етнічних українських територій в 1918–1920 рр. військами сусідніх держав – Радянською Росією, Польщею, Румунією, Чехословаччиною. «Радянські конституції» 1919, 1929, 1937 та 1978 рр., заперечували принцип поділу влади, проголошуючи прямо протилежне гасло «Вся влада Радам».

6. Розкрито етапи процесу створення Конституції незалежної України, що тривав понад 5 років в тому числі з причин пошуку оптимальної моделі

функціонування державної влади. Обґрунтовано взаємозалежність між трансформацією ідеї поділу влади в Україні та здобуттям нею незалежності і процесом створення нової Конституції. Звернуто увагу на те, що основою для механізму поділу влади, сформованого в Конституції є Декларація про державний суверенітет України, у якій визначено, що державна влада здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову.

7. Наголошено на важливості для держави факту прийняття 28 червня 1996 року Конституції, яка остаточно утвердилася у світі як суверенна, повноцінна держава, було визначено основні засади її економічної і політичної основи, сукупність суспільних цінностей. Водночас змодельований за змістом Конституції 1996 року поділ влади був «недосконалим»: у системі стримувань і противаг на фоні сильних позицій Верховної Ради України, а особливо Президента України, слабкими були позиції Кабінету Міністрів України, який перебував у стані подвійного підпорядкування – Президентові України та Прем'єр-міністру України. За оцінками багатьох вітчизняних і зарубіжних експертів, Основний Закон України належав до найдемократичніших у світі, проте основною проблемою на цьому етапі було створення належних політико-правових механізмів його реалізації, зокрема це стосувалося організації влади в Україні.

8. Сформульовано позицію щодо змін до Конституції від 8 грудня 2004 р., якими передбачено специфічні для запровадженої парламентсько-президентської форми правління особливості моделі влади, що лише посилювали загрозу виникнення конфліктів, головню між Президентом та Прем'єр-міністром України. Зокрема внаслідок реалізації права Президента призувати акти Кабінету Міністрів з мотивів їх неконституційності, а також права законодавчої ініціативи обох цих суб'єктів. Крім того, для зменшення вірогідності виникнення протистоянь у трикутнику «президент–парламент–уряд» та всередині виконавчої влади необхідно було переглянути конституційні норми, де йшлося про те, що міністри оборони та закордонних справ призначаються Верховною Радою за поданням Президента України, решта ж урядовців призначається парламентом за пропозицією Прем'єр-міністра, оскільки така схема формування Кабінету Міністрів призводила до протистояння і всередині уряду, і між парламентом та цими міністрами. Потрібно було запровадити схему формування Кабінету Міністрів як єдиної команди.

9. Вказано на безпідставність позиції Конституційного Суду України у зв'язку з визнанням неконституційним Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, що набув чинності з 1 січня 2006 року і став «тілом Конституції», оскільки внесення змін до Основного Закону держави – прерогатива Верховної Ради України (згідно з розділом XIII Конституції). В подальшому це призвело до узурпації Президентом та

його найближчим оточенням державної влади в Україні, що стало однією з головних причин суспільно-політичної кризи листопада 2013-го – лютого 2014 року.

10. Підсумовано, що результатом революційних подій стало прийняття Закону України від 21 лютого 2014 року, який відновив положення Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, що спричинило зміну форми державного правління в нашій країні – з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку. Проте, вбачається, для забезпечення ефективного поділу влади в Україні потрібно змінювати не лише юридичні норми і механізми, а й практику політичної взаємодії, зокрема між державою та інститутами громадянського суспільства. Тож вирішення проблеми оптимізації поділу влади – це не тільки зміна правил гри на законодавчому полі, а й зміна політико-правової культури, правосвідомості, формування конституційної традиції. Найефективнішим є той політичний устрій і та форма правління, які характеризуються зрілими партіями, відповідальними інститутами влади та розвинутим громадянським суспільством.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кравців О. Р. Формування інституту розподілу влади в Україні у ході конституційного процесу (1990–1996 рр.). *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. № 3 (28). С. 37–44.

2. Кравців О. Р. Концепція поділу влади та її обмеження в працях Станіслава Оріховського (1513–1566 рр.). *Наше право*. 2005. № 4. С. 36–42.

3. Кравців О. Р. Конституційна реформа і поділ влади: конфлікт чи взаємодія? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 11 (61). С. 117–126.

4. Кравців О. Р., Малюшевська Х. С. Конституційний Суд України: засіб охорони конституційного ладу чи інструмент політичних маніпуляцій? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: *Право*. Ужгород: Поліграф-центр «Ліра», 2008. Вип. 9. С. 142–145. – *Персональний внесок автора 90%: за результатами аналізу законодавства та позицій відомих правників з'ясовано роль Конституційного Суду України як засобу охорони Конституції та арбітра у відносинах вищих органів влади, дотримання ним принципу верховенства права, визначено політичні функції цього органу*.

5. Кравців О. Р. Політико-правові ідеї поділу влади в Україні (XII–XIX ст.). *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 42–52.

6. Кравців О. Р. Конституційна модель розподілу влади по Конституції України 1996 года. *Leges si viata*. 2014. № 4/3(268). С. 14–19.

7. Кравців О. Р. Організація державної влади за Конституцією Української Народної Республіки 1918 року. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 132–138.

8. Кравців О. Р. Критичний аналіз положень конституційної реформи в частині розподілу повноважень. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи*: матер. Першої звіт. наук. конф. Львів, 2007. С. 110–112.

9. Кравців О. Р. Поділ влади в Україні: від ідеї до конституційного принципу. *Матеріали звітної наукової конференції факультету з підготовки слідчих*. Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 116–118.

10. Кравців О. Р. Виникнення та розвиток ідеї поділу влади. *Проблеми державотворення та правотворення в Україні*: матер. учасн. Всеукр. круглого столу (Львів, 5 берез. 2010 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 125–129.

11. Кравців О. Р. Ідея обмеження влади у творчості Станіслава Оріховського. *Актуальні проблеми державотворення в сучасних умовах*: Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Київ, 29–30 листоп. 2010 р.): у 3 т. Київ: ЦПНД, 2010. Т. 3. С. 99–100.

12. Кравців О. Р. Ідея поділу влади в Конституції Пилипа Орлика. *Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування*: матер. II Всеукр. круглого столу (Львів, 10 груд. 2010 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 38–40.

13. Кравців О. Р. Питання організації влади та її поділу в Україні в конституційних проектах перших років незалежності. *Проблеми сучасної правової системи України*: Всеукр. наук.-практ. читання (Львів, 25–26 лют. 2011 р.): у 2 т. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. Т. I. С. 41–43.

АНОТАЦІЯ

Кравців О. Р. Ідея поділу влади в українській політико-правовій думці XIX – поч. XXI ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018.

У дисертації здійснено комплексне дослідження становлення та розвитку ідеї поділу влади і практики її реалізації в Україні з XIX ст. до сьогодення та поступової її трансформації в основоположний принцип функціонування державної влади.

Автором з'ясовано методологію дослідження та здійснено огляд джерельної бази у сфері вчення про поділ влади як одного з інститутів політичної системи та функціонування держави в цілому.

У роботі системно проаналізовано витoki та історичні передумови ідеї поділу влади на українських землях в період Київської Русі, Польсько-Литовської доби, козаччини. Удосконалено тезу про те, що проект Конституції ЗУНР, підготовлений відомим українським правником С. Дністрянським, базувався на досягненнях тодішньої європейської політико-правової думки; твердження, що однією з основних причин провалу української державності періоду УНР-ЗУНР (1918–1923) була неналежна організація державної влади. Також у дисертації обґрунтовано позицію стосовно того, що змодельований за змістом Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року поділ влади є недосконалим: на фоні сильних позицій Верховної Ради України, а особливо Президента України, слабкими є позиції Кабінету Міністрів України. Обґрунтовано позицію, що прийняті в умовах гострої суспільно-політичної кризи поправки до Конституції України від 8 грудня 2004 року разюче демонстрували брак правової якості і загрожували системною дестабілізацією механізму влади. Зроблено висновок, що для ефективності моделі поділу влади в Україні потрібно змінювати не тільки юридичні норми та механізми, а й практику політичної взаємодії, зокрема між державою та інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: державна влада, ідея поділу влади, законодавча, виконавча та судова гілки влади, конституція, механізм «стримувань і противаг», форма державного правління, розмежування повноважень.

АННОТАЦІЯ

Кравців О. Р. Идея разделения власти в украинской политико-правовой мысли XIX – нач. XXI ст. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

В диссертации проведено комплексное исследование становления и развития идеи разделения власти и практики ее реализации в Украине с XIX века до наших дней и постепенной ее трансформации в основополагающий принцип функционирования государственной власти.

Автором избрано методологію дослідження і зроблено огляд джерельної бази у сфері вчення про розподіл влади як одного з інститутів політичної системи і функціонування держави в цілому.

В работе системно проанализированы истоки и исторические предпосылки идеи разделения власти на украинских землях в период Киевской Руси, Польско-Литовского периода, казачества.

Сделан вывод, что в период Киевской Руси и Галицко-Волынского государства, а также во времена вхождения украинских земель до Великого княжества Литовского и Речи Посполитой, в период Казацкой добы, яркой страницей которого является Конституция Пилипа Орлика 1710 года, были заложены предпосылки последующего развития идеи разделения власти и политико-правовых институтов в Украине.

Отмечено, что в основных документах кирило-мефодиевского братства отмечается необходимость распределения функций в государственном аппарате, как средство ограничения власти монарха, изменения имеющегося политического строя. Выяснено, что в рукописи М. Костомарова «Книги бытия украинского народа» (1846), прославляется общественная организация славянства, основанная на свободе и равенстве, и отмечается необходимость соблюдения властью закона и обеспечения потребностей людей.

Также выделено несколько вариантов или набросков конституции одного из членов братства Г. Андрузького, в третьем из которых «Наброски Конституции республики», написанному приблизительно в 1850 году, отбрасывалась монархическая форма государственного правления и выдвинута идея славянской федерации.

Развито мысль, что среди произведений М. Драгоманова определяющее место занимает его конституционный проект, который увидел мир в Женеве в 1884 году под названием «Проект основ устава украинского общества «Вольный Союз – Вильна спилка». В настоящем документе прослеживается, среди прочего, и требование разделения власти, как средство обеспечения личных прав и свобод.

Определено, что последователь М. Драгоманова из разработки передовых идей государственного строя Украины М. Михновский в написанном им Основном законе «Самостоятельная Украина» предлагал модель президентской республики.

Отмечено, что важной страницей в истории нашего государства относительно развития идеи разделения власти был период УНР-ЗУНР (1918–1923), который обозначен рядом конституционных проектов, отображавших, среди прочего, и распределение полномочий между высшими властными структурами. Усовершенствовано тезис о том, что проект Конституции ЗУНР, подготовленный известным украинским юристом С. Днистрянским, базировался на достижениях тогдашней европейской политико-правовой мысли; утверждение, что одной из основных причин провала украинской государственности периода УНР-ЗУНР (1918–1923) была ненадлежащая организация государственной власти.

Подчеркнуто, что важное значение для ускорения конституционного процесса и определения принципа разделения власти имел Конституционный Договор между Верховной Радой Украины и Президентом Украины «Об основных принципах организации и функционирования государственной власти и местного самоуправления в Украине на период до принятия новой Конституции Украины» от 8 июня 1995 года. Особенно акцентировано внимание на положениях Договора, согласно которым: государственная власть в Украине строится на принципах ее распределения на законодательную, исполнительную и судебную.

Также в диссертации развиты теоретические позиции относительно того, что смоделированное по содержанию Конституции Украины в редакции от 28 июня 1996 года разделение власти является несовершенным: на фоне сильных позиций Верховной Рады Украины, а особенно Президента Украины, слабыми являются позиции Кабинета Министров Украины. Обоснованно позицию, что принятые в условиях острого общественно-политического кризиса поправки в Конституцию Украины от 8 декабря 2004 года демонстрировали отсутствие правового качества и угрожали системной дестабилизацией механизма власти.

Обращено внимание на решение Конституционного Суда Украины от 30 сентября 2010 года, которым было признано неконституционным Закон Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» от 8 декабря 2004 года, что привело к излишней концентрации государственной власти в Украине Президентом и его ближайшим окружением, что в свою очередь стало одной из главных причин революционных событий ноября 2013-го – февраля 2014 года.

Указано, что к юридическим средствам конституционной трансформации этого периода следует зачесть в первую очередь Закон Украины «О возобновлении действия отдельных положений Конституции Украины» от 21 февраля 2014 года и Постановлении Верховной Рады Украины «О тексте Конституции Украины в редакции 28 июня 1996 года, с изменениями и дополнениями, внесенными законами Украины от 8 декабря 2004 года № 2222-IV, от 1 февраля 2011 года № 2952-VI, от 19 сентября 2013 года № 586-VII». Отмечено, что Закон Украины от 21 февраля 2014 года № 742-VII возобновил положение Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» от 8 декабря 2004 года № 2222-IV, которые касались перераспределения полномочий между парламентом, Президентом и правительством, что повлекло изменение формы государственного правления...

Сделан вывод, что для эффективности модели разделения властей в Украине нужно менять не только юридические нормы и механизмы, но и практику политического взаимодействия, в частности между государством и институтами гражданского общества.

Ключевые слова: государственная власть, идея разделения власти, законодательная, исполнительная и судебная ветви власти, конституция,

механизм «сдержек и противовесов», форма государственного правления, разграничения полномочий.

SUMMARY

Kravtsiv O. R. The idea of separation of powers in the Ukrainian political and legal thought XIX – begin XXI century. – The manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

The thesis contains a comprehensive study of the formation and development of the idea of separation of powers and practices of its implementation in Ukraine from XIX century to the present and its gradual transformation into the fundamental principle of the functioning of state power.

The author has elucidated the methodology of the research and carried out an overview of the source base in the field of the doctrine of the separation of powers as one of the institutes of the political system and the functioning of the state as a whole.

The work systematically analyzes the origins and historical preconditions of the idea of separation of powers in the Ukrainian lands in the period of Kievan Rus, Polish-Lithuanian Era, Cossack day. Improved the thesis that the draft Constitution Western Ukrainian People's Republic prepared by well-known Ukrainian lawyer S. Dnistriansky was based on the achievements of the then European political and legal thought; the assertion that one of the main reasons for the failure of the Ukrainian statehood of the UPR-WUPR (1918–1923) was the inadequate organization of state power. There has been further development: the theoretical approaches to what is modeled on the content of the Constitution of Ukraine in the wording of June 28, 1996 the division of power is imperfect: against the backdrop of strong positions of the Verkhovna Rada, and especially the President of Ukraine, the position of the Cabinet of Ministers of Ukraine is weak. The position adopted in the conditions of acute socio-political crisis of the amendments to the Constitution of Ukraine of December 8, 2004 strikingly demonstrated the lack of legal quality and threatened with systematic destabilization of the mechanism of power. It is concluded that for the efficiency of the model of separation of powers in Ukraine it is necessary to change not only legal norms and mechanism, but also the practice of political interaction, in particular, between the state and the institutions of civil society.

Key words: public authorities, the idea of separation of powers, legislative, executive and judicial branches of power, constitution mechanism of checks and balances, form of government, division of powers.

Підписано до друку 22.05.2018 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 173. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 255-49-00, (032) 261-24-15
e-mail: pais.druk@gmail.com; <http://www.pais.com.ua>